Harmadik Út

ökopolitikai programtöredékek

KARÁTSON
GÁBOR KÖR

2021

Harmadik Út

ökopolitikai programtöredékek

„Ez a Magyarország még mindig összeszedhetné magát, megrázhatná magát, mint a kutya... A valóságos élő emberek, akikkel találkozom, lenyűgözőek, csak mintha el volna átkozva az összefüggés."

(Karátson Gábor)

Ennek az átoknak a feloldására teszünk most kísérletet...

ELŐSZÓ

A környezettudatos politikai nyilatkozatok általában kétfélék: hazugok vagy kétségbeejtők. A hazugok fenntartható fejlődésről beszélnek, elhallgatva, hogy ami ma van, az nem fejlődés, hanem egy civilizáció hanyatlása, amelyet nem fenntartani kellene, hanem új alapokon újjáteremteni. A kétségbeejtők szerint a földi ökoszisztéma összeomlása emberi erővel immár alig fékezhető. Amit a következő évtizedekben még megtehetnénk, az emberiség azt sem fogja megtenni, mert akiknek ez a hatalmában állna, éppen ők az igazi haszonélvezői az erőltetett növekedés – esztelen pazarlás rendszerének. Alattvalóik pedig el sem tudják képzelni, hogy élhetnének másképpen is.

Mi ezzel szemben azt állítjuk, hogy azokban az országokban, ahol még nem rekesztették el teljesen a gondolatok szabad áramlásának útját, új eszmék terjednek, és egyre több embert tesz fogékonnyá ezekre létforrásaink végzetes beszűkülése. Ezek az eszmék a túlélés és a megújulás lehetőségével kapcsolatosak, és alkalmasnak ígérkeznek az előttünk álló súlyos megpróbáltatások enyhítésére. Bölcsességet, erkölcsi bátorságot csakis ezek szolgálata kíván; ha nem cselekszünk, az összeomlás magától is bekövetkezik.

Az emberi beavatkozás nyomán kibontakozó természeti katasztrófa új megvilágításba helyezi mindazt, amit az együttélés értelméről, a társadalom rendjéről gondolunk. A ma születő döntések hosszú évszázadokra – vagy örökre – meghatározzák utódaink életlehetőségeit: az ebből fakadó felelősség tudatában kell választ találnunk korunk kihívására.

A világ mostani rendje nem azért fenntarthatatlan, mert a természet eltartóképességének korlátaiba ütközik, hanem azért ütközik természeti korlátokba, mert fenntarthatatlan. A várakozás, hogy az emberiség jóléte a termelés fokozásával elérhető, végzetes tévedésnek bizonyult. Hiába állították a tudományt a természet – mindenekelőtt az emberi természet – leigázásával azonosított haladás szolgálatába, az eredmény a tudás beszűkülése, a létbizonytalanság növekedése, az emberhez méltó élet természeti és kulturális feltételeinek romlása lett. Egyetlen faj robbanásszerű szaporodása és terjeszkedése az összes többi rovására immár a földi ökoszisztéma összeomlásával fenyeget.

Az ökológiai katasztrófa enyhítésének egyetlen útját ismerjük: a természeti források kimerítése és tönkretétele helyett megélhetésünket ezentúl az emberi képességek bölcsebb használatára kell alapoznunk. Ha az örömtelen pazarlás helyébe a felelős gondoskodás lép (egymásról, az utánunk jövőkről, az élővilágról – ez a három szorosan összefügg), szebb, értelmesebb élet jut mindenkinek. Szó sincs lemondásról: az ökológiai politika célja a felszabadulás a technológiai–gazdasági kényszerintézmények zsarnoksága alól. Hogy miféle eszközökkel érhetjük el, ezt igyekszünk tisztázni az alábbiakban.

Mi nem az álbaloldal és alsójobboldal küzdelme által behatárolt politikai térben keressük a helyünket. A lejárt szavatosságú és megromlott állagú politikai eszmék újrahasznosításába ölt energiák pártjaink mélységes bizonytalanságáról árulkodnak arra nézve, hogy egyáltalán mit is kellene itt és most akarni. Nem fogadjuk el sem a globális üzleti hálózatok, sem az új párthűbéri rendszer játékszabályait, mert hatalmát mindkettő létforrásaink pusztítására

építi. Meggyőződésünk, hogy a civilizációnk fennmaradását fenyegető válságból kiutat csak az ökológiai belátásokra támaszkodó politika kínál.

Nekünk nincs pártunk, azonban van programunk: az Olvasó a Karátson Gábor Kör politikai programját tartja a kezében. Nem szakpolitikák gyűjteményét, nem is a környezetvédő mozgalmak kívánságlistáját. Munkánk az ökológiai válság kezelésére alkalmas intézkedések és az alapjukat képező politikai elvek bemutatására vállalkozik.

I. MÁSKÉNTGAZDÁLKODÁS

Alapelvek

1. Polgári társadalom, kapitalizmus

Az ideális polgári társadalomban az egyén a közösségtől, a közösségek az államtól, az állam intézményei az azokat működtető egyének érdekeitől viszonylagos függetlenséget élveznek. A személyi függetlenség anyagi alapját a többség számára a piacgazdaságban való részvétel biztosítja. Az üzleti számítás, az önző haszonelvűség azonban ellehetetleníti a közösségek szolidáris működését, és a gazdagok befolyása korrumpálja az államot. Ezáltal a társadalom egyensúlya újra és újra megbomlik, a demokratikus jogállam veszélybe kerül, és keretei között a politikai elittel összefonódó pénzarisztokrácia jut uralomra. Ezt a veszedelmes tendenciát, amely a polgári társadalomban mindig jelen van, nevezzük kapitalizmusnak. Korlátozására, a bürokratikus és az üzleti hatalom összefonódásának megakadályozására a társadalom autonómiáját védelmező politikai intézmények hivatottak. Ezt a szerepüket azonban a globalizáció korában többé nem képesek betölteni.

2. Tulajdon

Nem ismerünk olyan tulajdonformát, amely önmagában képes volna megakadályozni a közjavak felélését vagy az előállított javak igazságtalan elosztását. Sem a magántulajdon államosítása, sem az állami tulajdon privatizálása nem vitt közelebb e célok teljesüléséhez. Az ökológiai alternatíva ezért a tulajdonformák sokféleségével számol. Hangsúlyozza a tulajdonos erkölcsi és

anyagi felelősségét a társadalommal szemben, beleértve a jövő nemzedékekkel és a földi élővilággal szemben viselt felelősséget is. Nagyobb szerepet szán a köztulajdon vagy közösen kezelt tulajdon különböző formáinak (szövetkezetek, közbirtokosság, munkavállalók részvétele a vállalatvezetésben stb.).

Közjó és magánérdek között az ellentét feloldására a jog és a törvény önmagában nem mindig elegendő. Ezért a helyi vagy szélesebb közösséget érintő tulajdonosi döntéseknek általában, de különösen az állami tulajdonnal kapcsolatos intézkedéseknek minden esetben átláthatónak, számonkérhetőnek, törvény előtt támadhatónak kell lenniük. A természeti és épített környezet épségét kockáztató beavatkozások pedig a tulajdonos kilététől függetlenül az érintett közösség jóváhagyásához köthetők.

3. Gazdasági teljesítmény, jólét, szegények és gazdagok

A haszonmaximalizálás és a költségcsökkentés törekvése, amelyet racionális gazdasági magatartásnak neveznek, valójában irracionális.

A gazdálkodás célja, hogy hozzájáruljon a társadalom jólétéhez, elsősorban a biztonságos megélhetés tárgyi feltételeinek előállítása, illetve méltányos elosztása révén, anélkül, hogy eközben veszélyeztetné a jólét egyéb nélkülözhetetlen feltételeit: az alkotómunkára, önbecsülésre, segítő társakra, közbiztonságra, egészséges környezetre irányuló alapvető emberi igény teljesülését. Az olyan jövedelmet, amely a jó emberi élet felsorolt feltételeit veszélyeztető tevékenységből származik, nem nyereségként, hanem veszteségként kellene elkönyvelni. A gazdasági teljesítmény általánosan elfogadott

mutatói nem jelzik az üzleti forgalom mérőszámainak alakulása mögött a társadalmi és természeti tőke gyarapodását vagy fogyását. A forgalom növekedése, amelyet a jövedelmi statisztikák tükröznek, nem kis részben az erőforrások kimerítéséből vagy éppen szándékos tönkretételéből származik. Ennek extraprofitját világszerte – így Magyarországon is – egy példátlanul szűk csoport élvezi.

Feléljük erőforrásainkat, ezáltal folyvást szegényedünk. Ez a szegénység nem azonos az anyagi javak hiányával, és nem mérhető hiteles módon az egy főre eső fogyasztás mérőszámaival, mert ezek nem tükrözik a létbizonytalanság, a kiszolgáltatottság, céltalanság és elhagyatottság mértékét, az egészségünkre leselkedő kockázatokat, vagy a nélkülözhetetlen természeti szolgáltatások hiányát.

4. „Szabadkereskedelmi" világrend

A világgazdaság jelenlegi rendje fenntarthatatlan. A társadalom kettészakadása és az ökológiai katasztrófa csak akkor enyhíthető, ha a gazdasági folyamatok ismét a helyi társadalmak ellenőrzése alá kerülnek. Ezt megakadályozza a hatalom, azaz a vagyon és a tudás központosítása egy felelősséggel senkinek sem tartozó nemzetközi gazdasági és politikai elit kezében. Az ökológiai fenntarthatóság első követelménye a decentralizáció és a lokalizáció.

Piacról beszélünk, ha az adásvétel egymástól független és egyenrangú felek közötti kényszermentes alku eredményeként megy végbe, a résztvevők által egyenlőképpen ismert és betartatott szabályok szerint. Ezek az ideális feltételek csak akkor teljesülnek, ha a piaci szereplők száma véges, helyzetük – pél-

dául méretük – között nincs túl nagy különbség, és a cseréhez szükséges információk teljes köre elérhető minden résztvevő számára. Ebben az esetben a piac a rendelkezésre álló erőforrások optimális elosztására ösztönöz, legalább a várható megtérülés szempontjából. A piac klasszikus szerepét azonban az úgynevezett világpiac nem tölti be. Tényleges rendeltetése ennek éppen az ellenkezője: hogy a javak előállítását és cseréjét kivonja mindenféle helyi szabályozás és ellenőrzés alól. Behozhatatlan előnyöket biztosít a határtalanná tágult gazdasági tér áttekintésére és ellenőrzésére egyedül képes globális pénzügyi hálózatoknak a kisebb szereplőkkel, ténylegesen a teljes reálszférával szemben. A jövedelem fő forrásává az információ és a pénzügyi műveletek váltak, az élőmunka és a nyersanyagok ellenben leértékelődtek. A szélsőségesen különböző adottságokkal, vagyonnal, információval és érdekérvényesítő képességgel rendelkező felek érintkezése olyan egyenlőtlenséget teremtett, amely fikcióvá teszi a csere kényszermentességét és ellehetetleníti a klasszikus piaci mechanizmusok működését.

A szabadkereskedelmi rendszernek a szabadsághoz már csak azért sem lehet köze, mert a helyi piacok megnyitását a világháborúk és a gazdasági világverseny mindenkori győztesei kényszerítették rá a vesztesekre. A látszólag békés üzleti tranzakciók örve alatt azóta is a piacok feletti hegemóniáért – valójában a népek és földrészek feletti uralomért – folyik irgalmatlan küzdelem. Ennek eredménye a vagyon, az információ és az ezekkel járó hatalom példátlan mértékű összpontosulása egyfelől, országok elnyomorodása és tömeges népvándorlás másfelől. Irracionális mértékű pazarlás a korlátosan rendelkezésre álló természeti erőforrásokkal egyfelől, a „humánerőforrás” (régies nevén: ember) tömeges újratermelése, egyidejűleg kiszorulása a gazdálkodásból másfelől. Mindez a demokráciákat válságba sodorja, miközben újra

és újra esélyt ad velük szemben a parancsuralmi rendszereknek, mivel számukra nem okoz nehézséget az alattvalók féken tartása.

5. Közbizalom

Magyarországot az elmúlt száz esztendő morális katasztrófába sodorta. Ennek nyomasztó következményei a társadalmi érintkezés valamennyi területén éreztetik hatásukat, mentális egészségünket is kikezdik. A közbizalom a társadalmi tőke különösen értékes formája. Ha a bizalom erős, az erősíti a gazdaságot is: csökkenti a tranzakciós költségeket, kiszámíthatóbbá teszi az együttműködést, megkönnyíti a társadalmi újraelosztást. Ha gyenge, akkor szabályozó szerepét a kényszer veszi át: vagy az állami beavatkozás, vagy az erősebb szereplők uralma, akik eltaposják a kisebbeket. A bizalom helyreállításának útján az első lépés az államapparátust átszövő korrupció felszámolása volna. A tiszta kezek, az egyenes beszéd, az átláthatóság terén a döntéshozóknak kell példát mutatniuk.

Célok és eszközök

Az ökológiai belátásokra épülő, harmadikutas gazdaságpolitika fő céljai kölcsönösen feltételezik egymást:

- jusson mindenkinek tisztességes munka, amelyből megélhet, és senki ne élhessen tisztességtelen úton szerzett jövedelemből;

- élvezzen feltétlen előnyt a természeti adottságokhoz rugalmasan alkalmazkodó, létforrásainkat megőrző, illetve gyarapító, kíméletes, emberi léptékű gazdasági tevékenység;

- a technológia megújulása segítse és ne helyettesítse az ember munkáját;

- az állam a szubszidiaritás elve alapján támogassa a helyi közösségek gazdaságfejlesztési törekvéseit, amennyiben azok az ország javát szolgálják;

- az államnak legyen joga és kötelessége mindent elkövetni, hogy enyhítse az egyes társadalmi és foglalkozáscsoportok, települések és régiók közötti egyenlőtlenség hátrányos következményeit, biztosítva valamennyi polgár számára az egyéni boldogulás nélkülözhetetlen szellemi és fizikai feltételeit.

I. Kisvállakozás = önrendelkezés; óriáscég = másokkal rendelkezés

Munkaerő-felesleggel és kedvező természeti adottságokkal rendelkező, ámde tőkehiányos ország számára előnyösebb, ha a helyi erőforrásokra alapozott, kisebb fajlagos tőkeigényű, élőmunka-, illetve tudásintenzív gazdasági ágazatokat részesíti előnyben. Ezekben az ágazatokban a vállalkozások kisebb üzemméret mellett is eredményesen működhetnek.

A kisebb és közepes méretű vállalkozások támogatása, a monopóliumok kiépülésének megakadályozása és a befektetői hálózatok korlátozása számos előnnyel jár: növeli a vállalkozási kedvet, több ember számára biztosít anyagi függetlenséget, átláthatóvá teszi a jövedelmi és tulajdonosi viszonyokat, csökkenti a munkavállalók kiszolgáltatottságát a munkaadónak, változatosabb foglalkozási és termékszerkezet kialakulásához vezet, az igényekhez rugalmasabban alkalmazkodó gazdaságot teremt, és mérsékli a jövedelem kiáramlását az országból. Társadalmi hatása is kedvező: a saját munkájából élő, rátermettsége szerint érvényesülő, független középosztályt erősíti, ez pedig a

demokratikus berendezkedés első feltétele. Minőségileg különbözik ettől az óriáscégek szerepe és hatása: ezek túlsúlya minden esetben a gazdasági és politikai hatalom összefonódásához vezet, és a társadalmi helyzetek szélsőséges egyenlőtlenségét eredményezi. Ezért véget kell vetni a hazai és nemzetközi vállalatbirodalmak megkülönböztetett támogatásának. Az így felszabaduló közforrásokat fordítsák a kis- és közepes méretű vállalkozások támogatására, többek között a technológiaváltás, tájékozódás és tájékoztatás, a képzés, a szemléletformálás, valamint a szövetkezés és hálózati együttműködés terén. Súlyos bűncselekményként kell kezelni a jövedelem eltüntetését fiktív vagy offshore cégeken keresztül, az ilyen ügyek felderítését fel kell gyorsítani.

II. Közszükségleti cikkek hazai előállítása és kereskedelme

A szabadkereskedelmi világrendbe való kritikátlan betagozódás olyan helyzetbe hozta az országot, hogy táplálékunk, ruházatunk, háztartási cikkeink túlnyomó részét és sok egyebet, amit magunk is elő tudnánk állítani, külföldről vásárolunk. A magyar mezőgazdaság és ipar leépülése növelte kiszolgáltatottságunkat, jelentősen rontotta az ország fizetési mérlegét, és a munkahelyek tömeges eltűnésével járt, ezáltal csökkentette a lakosság vásárlóerejét. Versenyképességünk csak akkor állítható helyre az olcsóbb munkaerő és a fejlettebb technológia konkurenciájával szemben, ha a támogató források odaítéléséről átgondolt fejlesztési stratégia alapján, nem részrehajlóan döntenek.

A gazdaságpolitikának meg kell találnia az utat, melyen az ország a nemzetközi közösség és Európa konstruktív tagja marad, de fellép saját termelési

kapacitásainak fejlesztése, illetve piacainak védelme érdekében. A magas szintű környezet- és egészségvédelmi szabályozás többek között ezt a célt is szolgálja. Nem csatlakozhatunk olyan szabadkereskedelmi megállapodásokhoz, melyek veszélyeztetik a védelem már elért szintjét, illetve a hazai gazdaságfejlesztés érdekeit. A mostaninál rugalmasabb, kétlépcsős szabályozásra van szükség, amely tekintettel van a kisebb szereplők érdekeire, és nem szorítja ki őket a piacról olyan előírásokkal, melyek betartása számukra megfizethetetlen kiadásokkal jár.

Az eredeti tőkefelhalmozás fő színtere a kereskedelem. 1990 után azonban a hazai piacot viharos gyorsasággal hódították meg a nemzetközi értékesítési hálózatok. Hatalmas pénztömeg vándorolt el az országból ezen az úton, miközben a külföldi érdekeltségű kereskedelmi láncok továbbra is megszokott beszállítóikat részesítették előnyben, s így a hazai termelők egycsapásra elveszítették piacuk java részét. A jövőképes gazdaságpolitika útján az egyik első, megkerülhetetlen lépés az áruforgalom és az értékesítés decentralizálása, a hazai részesedés növelése; termelő és fogyasztó között közvetlenebb, a kölcsönös felelősségvállalást is ösztönző kapcsolatok kialakítása.

III. Az energiafelhasználás csökkentése és a megújuló energiák

A helyi erőforrásokra támaszkodó, decentralizált, rugalmas energiagazdálkodás ma már a szakemberek szemében sem minősül zöld utópiának. Az átalakulásban a fogyasztók kulcsszereplők: az energetikai tervezés nem csak műszaki problémák megoldása vagy politikai célkitűzések végrehajtása körül forog. Döntő szerephez jut a társadalmi tervezés, az érintett közösségek részvétele a döntéshozatalban.

A megújulók, elsősorban a nap- és szélenergia hasznosítása terén zajló szédületes fejlődés minden tekintetben versenyképessé teszi ezeket az energiaforrásokat. Nem szólnak többé védhető érvek az ország eladósodását növelő, energiaellátásunk egyoldalú, orosz függőségét fokozó paksi bővítés mellett. A háváriaveszély és a radioaktív hulladék kezelése vállalhatatlan kockázatot jelent. „Tiszta" energia azonban továbbra sem létezik. Az elektrifikáció és a megújuló energiák hasznosítása is jelentős anyag-, energia-, terület- és vízigénnyel, veszélyeshulladék-kibocsátással jár. A hatékonyabb technika bevezetését pedig minden esetben a felhasználás növekedése követi. A veszélyt nem az energiaforrások kimerülése, hanem felhasználásuk jelenti. Ha sikerülne tömeges méretekben olcsó energiát előállítani, az végzetes módon felpörgetné a bolygó nyersanyagforrásainak felélését és átalakítását ipari hulladékká. Az energiafelhasználás csökkentésének tehát nincs alternatívája.

Szabályozási eszközökkel az ország primer energiafelhasználása radikálisan csökkenthető, a fennmaradó igény pedig kielégíthető lenne a megújuló források fenntartható használatával. A rendszer decentralizálása, a közösségi energiatermelés, az innováció lehetőségeinek kiaknázása kulcsfontosságú. Megújuló energiával működő közösségi fűtőművek létrehozása például segíthet az energiaszegénység és az ehhez kapcsolódó, egészségkárosító helyi légszennyezés csökkentésében. Az energiafelhasználás csökkentésének legsürgetőbb konkrét feladatai közé tartozik a hazai épületállomány komplex felújítása, amely munkát, megrendelést is hozhatna az építőipar számára.

IV. Közlekedés és területhasználat

A főáramú gondolkodás szerint a több közlekedés a jobb: a mobilitás növelése a gazdaság- és területfejlesztés fontos feltétele. Valójában a közlekedési

lehetőségek javulása nem azt eredményezi, hogy kevesebb időt töltünk utazással és szállítással, csak úticéljaink kerülnek távolabbra. A közúti közlekedés fejlesztése a városok terjeszkedéséhez is hozzájárul: a rendszerváltozás óta a művelésből kivont, lebetonozott termőföld és természetes élőhelyek aránya drámai mértékben növekedett. Az összes hazai gazdasági ágazat közül a közlekedés–szállításnak a legnagyobb az üvegházhatásúgáz-kibocsátása. A gyorsforgalmiút-fejlesztések pedig az esetek többségében inkább a centrumtelepülések helyzetét erősítik, nem állítható tehát, hogy ez volna a vidéki térségek fejlesztésének a kulcsa. A kevesebb közlekedés jobb. Életminőségünket javítja, ha úticéljaink közelebb vannak és lehetőség szerint gyalog, kerékpárral vagy színvonalas tömegközlekedéssel tudjuk őket elérni. A helyi közlekedés fejlesztésében elsőbbséget biztosítanánk a nem motorizált és közösségi közlekedési megoldásoknak.

A városok és utak terjeszkedésének megálljt kell parancsolni. Olyan kompakt területfejlesztésre van szükség, amelynek ez áll a középpontjában. A termőföldek beépítési célú átminősítésére moratóriumot kell hirdetni a talaj védelmének érdekében. Az új fejlesztéseket a barna zónákba kell terelni, zöldmezős beruházások állami támogatásban ne részesüljenek. A gyorsforgalmi utak hosszának növelése helyett a települések közötti kapcsolatokat meghatározó helyi közúthálózat és tömegközlekedés minőségének javítására kellene koncentrálni. Olyan intelligens megoldásokra van szükség, melyek kezelik a csökkenő forgalmat, és nem szüntetik meg a tömegközlekedést ott, ahol csökken a népesség, illetve az utazások száma.

V. Körkörös gazdaság

A szemét, azaz a hasznosíthatatlan és visszaforgat(hat)atlan hulladék a modern ipari társadalom találmánya, a következő évtizedekben vagy töredékére csökken, vagy elborítja és megmérgezi a bolygót. Elhelyezésére nincs elfogadható eljárás, újrahasznosítására pedig csak részben nyílik lehetőség. Az egyedüli megoldás: ne keletkezzen hulladék! Ma a gazdaság működésében meghatározó a lineáris szemlélet (kitermelés–feldolgozás–fogyasztás–hulladék). A körforgásos gazdaságban a keletkező hulladék nyersanyagként hasznosul – az ellátási lánc tagjai integrált rendszereket hoznak létre, és a természetes anyagok fenntartható használatára törekednek.

A hulladékká vált termékek és csomagolóanyagok teljes körű visszagyűjtését előíró, a káros kibocsátásokat kíméletlenül szankcionáló rendelkezések találékonnyá teszik a vállalatokat, és kikényszerítik a kívánatos technológiaváltást. Versenyelőnyre tesz szert az az ország, amely időben lép erre az útra és hathatós támogatásban részesíti a hulladékmentes termeléssel, újrahasznosítással kapcsolatos kutató–fejlesztő tevékenységet. További újításokra ösztönöz az emberre és az egész élővilágra ártalmas vegyszerek és műanyagok kiváltása. Jelenlétük a szélben, az esőben, a folyóvizekben, táplálékunkban és ivóvizünkben beláthatatlan mértékű kockázatot jelent.

VI. Idegenforgalom helyett vendéglátás

A két kifejezés mindent elárul: a vendéget ellátják, az idegen csak mint forgalmi tényező számít. Ahol a vendéget idegenként kezelik, mindenki rosszul jár. A lelketlen és színvonaltalan tömegturizmus kiszolgálása tönkreteszi a természeti és az épített környezetet, túlterheli a forgalmat, zavarja a város-

lakók nyugalmát, s az ebből származó bevétel nem áll arányban az okozott kárral. A világjárványok arra figyelmeztetnek, hogy ideje véget vetnünk ennek a mesterségesen gerjesztett konjunktúrának. Ha így teszünk, azzal a minőségi vendéglátás helyzetén javítunk: az emberek azért utaznak majd, hogy olyasmit lássanak, tapasztaljanak, ami egy-egy országban, tájegységben egyedülálló, legyen szó természetélményről, népszokásról, sportról, műalkotásról, gasztronómiáról, rendezvényekről vagy gyógyvizekről és medicináról.

Fenntartható csak az a turizmus lehet, amely képes megóvni, esetleg gyarapítja is azokat a természeti és kulturális értékeket, melyekre épül. A vendéglátás szervezésében, irányításában a helyi közösségnek jusson a fő szerep, és a fejlesztés bevételeit fordítsák legalább részben helyi, közösségi és természetvédelmi célokra. A látogatók száma pedig igazodjék a terület terhelhetőségéhez. Hazánkat kultúrája, természeti értékei, földrajzi adottságai teljes mértékben alkalmassá teszik arra, hogy a fenntarthatóságra építse országimázsát, és ezt a turizmusban is kamatoztassa.

VII. Kőbalta és roboturalom között

Ha nem törekszünk az új technológiák humanizálására, a digitalizáció és az automatizáció útja egy embertelen jövőbe vezethet. A mellettük felhozott fő érv, hogy megkímélik az embert egy sor terhes tennivalótól, nem a teljes igazság, mert a munkavégzést jórészt maga az ipari társadalom tette gépiessé, lélektelenné. Az elvégzendő feladatokat úgy alakították át, hogy azokat a gép is el tudja végezni. E folyamat végpontján az emberi képességek – ész, erő, ügyesség – feleslegessé válnak, hiszen a mindenható technológiai rendszerek gondoskodnak a munkájától, megélhetésétől és önbecsülésétől megfosztott, tétlenségre kárhoztatott embermilliók féken tartásáról, befolyásolásáról és

szórakoztatásáról is. A digitális kommunikáció pedig korában elképzelhetetlen mértékben megkönnyíti a személyes adatok üzleti vagy politikai célú kisajátítását és áruba bocsátását, gyakorlatilag felszámolja a magánéletet.

A technológia megválasztásánál ma még egyetlen szempont érvényesül: a maximális hatékonyság követelménye, tekintet nélkül bármi egyébre. Ez a mentalitás a hadviselés logikáját tükrözi, és a világháborúk korában vált uralkodóvá. Ma ezzel szemben egy új műszaki–tudományos forradalom van kibontakozóban, amely szakít a természet feletti uralom veszedelmes illúziójával, és célként a takarékos, kíméletes használatot tűzi maga elé. Nem a leghatékonyabb, hanem a körülményeknek leginkább megfelelő technológiát részesíti előnyben. Hatalmas léptékű beavatkozások helyett rugalmas alkalmazkodásra törekszik. Nem kívánja kiiktatni az embert a munkafolyamatból, inkább munkájának megkönnyítésén fáradozik. Emberi léptékű munkaszervezeteket hoz létre, az embert nem tekinti a csereszabatos alkatrészek egyikének. Energiaigényét nagyteljesítményű, erősen központosított rendszerek helyett decentralizált, mérsékelt fogyasztású és megújuló hálózatokból elégíti ki. Kifogyó nyersanyagokra a lehető legkisebb mértékben épít.

VIII. Az oktatás: húzóágazat

A sikeres oktatási rendszer nem versenyképes munkaerőt, hanem kultúrembereket, jó állampolgárokat nevel. Éppen ezáltal lesz hajtómotorja a társadalmi és gazdasági felemelkedésnek. Nem az a feladata, hogy kiszolgálja a piac igényeit, viszonyuk ennek éppen a fordítottja. Az oktatás alakítja a piacot, azokat a képességeket fejleszti, melyek kiaknázásán majdani jólétünk múlik.

A magyar szürkeállomány ma is szépen jövedelmez, csakhogy nem itthon. Erről pedig nem a kutatók, feltalálók, gyógyítók és újítók tehetnek, hanem az egymást követő kormányok fejlesztési politikája – ezen kellene tehát változtatni, a tudományos műhelyek rendszabályozása helyett. A legjövedelmezőbb foglalkozásoknak tíz éve még neve sem volt, és a mostani iskolások közül sokan olyan szakmákban fognak dolgozni, amelyeket ma még ki sem találtak. Erre az oktatás és képzés úgy tud felkészíteni, ha a fejekbe programozott tudás mennyisége helyett annak minőségére, az egyéni készségek és képességek kibontakoztatására összpontosít. Ezzel egyidejűleg a munka szervezésében is nagyobb szerepet kell szánni a rugalmasabb, az egyén kreativitására építő megoldásoknak.

IX. Egészség-gazdaság

Az európaiak jövedelmük közel 10%-át fordítják egészségük helyreállítására, s még többet költenek annak károsítására. Az uralkodó gazdasági szemlélet szerint mindkét esetben növekszik a kereslet, tehát a kétszeres forgalom kétszeres nyereséggel jár. A zöldek úgy gondolják, akkor járunk jól, hogyha csökken mind a két tétel, ezért az egészséges életmódra és környezetre költenének inkább.

Képtelenségnek tartjuk, hogy akik egész életükben a kötelező egészségbiztosításra fordították fizetésük jelentős részét, ha megbetegszenek, ismét fizetni kényszerüljenek, nem is keveset, a gyógyulásért. Márpedig Magyarországon ma ez a helyzet. Az ellátórendszer kettészakadt: drága, jó minőségű magán-, illetve nyomorszinten tengődő társadalombiztosítási szektorra. A gyógyító szakmákban dolgozók egy részét eközben az állami intézmények

méltatlan jövedelmi viszonyai kényszerítik a pálya – vagy az ország – elhagyására.

Az ellátásszervezés észszerűsítésére és a kórházakban uralkodó szégyenletes állapotok megszüntetésére fordított kiadások hosszabb távon kivétel nélkül megtérülnének. Az infrastruktúra korszerűsítése után a magyar orvoslás nemzetközileg elismert magas színvonala és aránylag mérsékelt árai biztos üzleti sikert ígérnek az ágazatnak. Márpedig a huszonegyedik században az egészségipar fejlesztése, sajnos, a legbiztosabb befektetés. A minőségi egészségügyi szolgáltatás biztosítása nem koncentrálódhat néhány központi helyzetű városba. A megfelelő ellátás az elöregedés, elvándorlás által sújtott térségekben a népesség megtartásában is szerepet játszik. A nehezebb helyzetű területek fejlesztésére tehát kiemelt figyelmet kell fordítani.

X. Forráselosztás

Az uniós fejlesztési támogatások az elosztásukat végző kormány monopóliumát erősítik a fejlesztéspolitikában, a tőke koncentrációjához vezetnek, és a rátermett vállalkozókkal szemben előnyt biztosítanak az ügyes kijárók, élelmes pályázók, politikai kedvezményezettek számára. Maguk a pályázati kiírások nem egy esetben szolgálnak az Unió kimondott céljaival ellentétes törekvéseket. Az állami fejlesztési támogatások meghatározó része olyan multinacionális cégeknek jut, amelyek drágábban teremtenek munkahelyeket, mint a hazai kis- és középvállalkozások. Tevékenységük, illetve termékeik sok esetben súlyosan terhelik a környezetet. Általában elmondhatjuk, hogy a környezetszennyezést Magyarországon alig adóztatják, szemben a munkát terhelő járulékokkal és adókkal.

A közpénzek elosztása és felhasználása terén biztosítani kell a teljes átláthatóságot, a döntéshozók elszámoltathatóságát és az állampolgári részvételt a döntéshozatal folyamatában. A jelenlegi gyakorlat nem biztosítja a megállapított közcélok érvényesülését, nem gondoskodik a közvagyon védelméről, és tág teret enged a korrupciónak. A teljes támogatási rendszer felülvizsgálatra szorul. A gazdaságélénkítő beruházások minden esetben feleljenek meg a fenntarthatóság követelményének. Szűnjenek meg a környezet terhelését vagy a társadalmi egyenlőtlenséget fokozó támogatások. Az így felszabaduló forrásokat fordítsák a fenntarthatósági átmenettel kapcsolatos célok finanszírozására.

XI. Bankrendszer, hitelezés

Gazdaságunk a kultúránkkal együtt virtualizálódik: a mindennapokban használt pénz jelentős része csak elektronikus kód formájában létezik. Egyre több nyereség származik a pénzügyi tranzakciókból, tőzsdei folyamatokból és a kamatra adott hitelekből, a reálgazdaság súlya ezzel arányosan csökken. A neoliberális irányzat lebontotta a pénzügyi spekuláció korlátait (pl. maga a hitelezéssel járó kockázat is adásvétel tárgya lett). A bankok nincsenek tekintettel a kihelyezett hitelek társadalmi és természeti hatására. Hitelpolitikájuk a zsákfalvak uzsorásainak példáját követi: a szűkölködőket vállalkozásaik támogatása helyett adósrabszolgaságba dönti és a kényszeres növekedés útjára tereli.

Mi a hitelezést közösségi szolgáltatásnak tekintjük, melynek során megkövetelhető a morális szempontok figyelembevétele. A financiális felelősségvállalás gazdaság- és társadalomszervező elvként működhetne. Ehhez lehetetlenné kell tenni a veszteségek titokban, a kockázatok mérlegen kívül

tartását, és be kell tiltani a spekulációs pénzügyi termékcsomagokat. Támogatni kívánjuk olyan, a lokális felelősségvállalást, öngondoskodást ösztönző alternatív intézmények bevezetését, mint a helyi pénzek, szívességbankok, kamatmentes helyi mikrohitel, kaláka stb.

II. GLOBÁLIS ÖKOPOLITIKA

1. Globális ökopolitika = lokalizáció

A fennálló politikai–gazdasági világrend dinamikáját a növekedési verseny határozza meg, illetve az ennek eredményeként kialakult, földrészeken átnyúló hatalom- és vagyonkoncentráció. E folyamatok erőforrásigénye végzetes ellentmondásba került a bolygó eltartóképességével. A rendszer saját logikáján belül ez az ellentmondás feloldhatatlan. A klíma vagy a biodiverzitás védelmét szolgáló nemzetközi megállapodások nem az ismeretek és nem a jószándék híján bizonyulnak hatástalannak, hanem azért, mert a tárgyalóasztaloknál azok ülnek, akiknek haszna és hatalma a pazarló növekedés rendszerének fenntartásából származik.

A természet pusztulásának kárvallottjai pedig nem a Földet akarják megmenteni – erre nem is lennének képesek –, hanem a saját földjüket. Az ökológiai politika a helyi társadalmak önvédelmi harca a fejük felett intézkedő globális hálózatok, állami és államközi bürokráciák, személytelen automatizmusok és algoritmusok elnyomó uralma ellen. Egyetlen elvet ismerünk, melynek nevében a népek önrendelkezése korlátozható, s ez a szolidaritás. Globális egymásrautaltságunk belátása megköveteli, hogy felelősséget vállaljunk cselekedeteink, életvitelünk közvetett következményeiért, akkor is, ha ezek térben vagy időben tőlünk távol jelentkeznek.

Az autonóm politikai közösségek (népek és nemzetek) kölcsönösen segíthetik egymást, és kell is, hogy segítsék, globális felelősségük tudatában. Azonban mi, magyarok például összehasonlíthatatlanul kevesebbet tehe-

tünk a bálnákért vagy a trópusi esőerdőkért, mint a pannon ökoszisztéma vagy a tiszai árterek védelmében. Ebből a nagyon is gyakorlati belátásból következik a külpolitikai prioritások logikai sorrendje:

- Csökkenteni kiszolgáltatottságunkat a világpiaci folyamatoknak. Megszabadulni a saját természeti és kulturális forrásaink védelmében akadályozó gazdasági és jogi kényszerűségektől.

- Előmozdítani az együttműködés, kölcsönös segítség nemzetközi intézményeinek megerősödését, növelni ezek befolyását a világpolitikában.

- Megakadályozni az élővilág pusztítását. Erre azonban csak akkor lesz esély, ha az első két cél már többé-kevésbé teljesült.

A növekedés-sújtotta régiók és társadalmi csoportok számára a „fejlesztés" napjainkra kétes értelmű kifejezéssé lett. A fejlesztési segélyek nem egy esetben csak fokozzák függőségüket a világgazdaság rendszerétől, és elsősorban a fejlesztők piacszerzési törekvéseit szolgálják. A globalizáció vesztesei, az ökoszisztémák összeomlásának áldozatai számára az igazi segítség az lenne, ami saját humán- és természeti erőforrásaik gyarapításában támogatja őket, gyors kiaknázásuk, felélésük helyett. A globális szolidaritás gyakran hangoztatott jelszavát csak egy ilyen emberléptékű, környezetbarát fejlesztési stratégia tehetné valósággá.

2. Magyar külpolitikai doktrína

Magyarország túlságosan kicsiny ahhoz, hogy tisztán érdekelvű, azaz kiszámíthatatlanul változékony külpolitikát folytasson. Az ilyen kétes értékű (a

nyers önzéstől vezérelt) pragmatizmus legfeljebb a nagy gazdasági vagy katonai súllyal rendelkező államok esetében járhat kézzelfogható haszonnal, bennünket csupán megbízhatatlan partnerré degradál. Ez lett a mostani magyar külpolitika végzetes következménye: csökkent az ország érdekérvényesítő képessége, úgy a határon túli magyarság védelmében, mint európai befolyásunkat tekintve. A keleti parancsuralmi rendszerekhez való látványos közeledés nem járt semmiféle haszonnal: nyugati szövetségeseink jóindulatának elvesztésén túl csak eladósodásunkat növeli, például a paksi atomerőmű-bővítés, vagy a Budapest–Belgrád gyorsvasút esetében. Itt az ideje, hogy a rövid távú haszonnal kecsegtető vagy éppen belpolitikai érdekekhez igazított rögtönzések helyett a magyar külpolitika világosan megfogalmazott alapelvekhez tartsa magát.

A nemzetközi erőviszonyok változnak, elkeseredett küzdelem zajlik a hegemóniáért, valamint a természeti erőforrások maradékáért. Ebben a veszélyes helyzetben elemi érdekünk, hogy félreérthetetlenné tegyük: Magyarország helyét történelmi hagyományai, geopolitikai helyzete és – merjük kimondani – erkölcsi elkötelezettsége a nyugat oldalán jelöli ki. Ezen nem valamilyen szövetségi rendszert értünk, hanem kulturális identitást, amely történelmünk során a kelet kényuralmi rendszereivel szemben nyert újra és újra megfogalmazást.

3. Az Európai Unió reformja

Tagságunk a szubszidiaritás elvét következetesen érvényesítő, a nemzetállamok demokratikus politikai közösségeként működő Európai Unióban mindannyiunk közös érdeke mind kulturális, mind gazdasági és geopolitikai értelemben. Adott formájában azonban az EU nem felel meg ezeknek a kö-

vetelményeknek, így az Unió reformja mellett foglalunk állást. Az Unió jelenleg egyszerre mutatkozik cselekvésképtelennek a legtöbb lényeges kérdésben és gyakorol túlságos befolyást a résztvevő országok gazdaságára. Ennek oka a szervezet tisztázatlan rendeltetése. Az idealisták számára a közös kulturális örökségen osztozó európai nemzetek szellemi egységét fejezi ki, azonban az uniót gründoló üzletemberek és politikusok szeme előtt inkább az egységes európai piac kialakításától várt előnyök lebegtek, és mindenkori politikájukat azóta is a nagy multinacionális cégbirodalmak érdekeihez igazítják. Az Európai Unió célja és értelme számunkra kettős: a kontinens népeinek egységes képviselete kifelé, és a nemzetek, régiók, városok, tartományok, civil szervezetek közötti horizontális kapcsolatok erősítése befelé.

Ez közös kül- és biztonságpolitikát jelent, amelynek elsőrendű célja ma nem lehet más, mint a bolygó megmentése és az erőszak kiiktatása a nemzetközi konfliktusok rendezésének eszközei közül. Ezen a két, egymással szorosan összefüggő területen az európaiaknak kezdeményezőleg kell fellépniük, s nehéz csatákat kell megvívniuk a nemzetek közösségében. Megkerülhetetlennek véljük az együttműködés intézményes kereteinek megteremtését, mivel a tagállamok külön-külön képtelenek befolyásolni a globális folyamatokat, ellensúlyozni a parancsuralmi rendszerek térhódítását, szembeszállni a terrorizmussal, fékezni a spekulatív tőkemozgásokat, csillapítani a globális nagyvállalatok mindent elpusztító profitéhségét.

Erre azonban csak a helyi és nemzeti autonómiák megerősítésével egyidejűleg kerülhet sor. Az ökológiai belátások és a demokratikus megfontolások egyaránt a helyi közösségek önrendelkezésének biztosítása mellett szólnak – belső ügyeikben. Az államok és államhatárok relativizálása jelentse a szuve-

renitás megosztását (lokális autonómiákkal), és ne elvonását (központi testületek javára)! Maradjon a helyi politikai közösség joga és kötelessége a piaci tevékenység szabályozása és ellenőrzése, a környezet, a kultúra és az emberi egészség védelmében ugyanúgy, mint a helyi munkaadók és munkavállalók érdekeire tekintettel. Az uniós források újraelosztása ne maradjon az államok kiváltsága; önkormányzatok, civil szervezetek közvetlenül is pályázhassanak támogatásért. A támogatási rendszer diverzifikálása terjedjen ki a pályáztató szervezetek versenyeztetésére is.

Javaslataink egy másik Európát, egy másfajta szövetséget körvonalaznak. A jelenlegi unió a négy szabadság – a tőke, a személyek, az áruk és a szolgáltatások szabad áramlása – elvére épül. Ez a szabadkereskedelmi logika a félperiféria számára újgyarmatosítást jelent, és gátolja felzárkózásunkat. A másik Európa a három felelősség elvére épülne: felelősség a természetért, a ma élő emberekért, a jövő nemzedékekért. Ez a másik Európa bezárja az uniós bürokrácia forgóajtaját az óriásvállalatok lobbistái előtt, és nem tesz engedményeket a környezet- és munkavédelemben, de támogatja a hazai gazdaság megerősítésére törekvő szegényebb országokat.

A nemzetek rendelkezzenek az önálló pénzügyi politika eszközeivel, elsősorban saját valutával! Ennek jelentősége az uniós országok közötti jövedelmi különbségekkel egyenes arányban nő. A hátrányos helyzetű országok eladósodását és elszegényedését a közös valuta bevezetése nem mérsékelte, ellenben megosztottságot eredményezett a valutaközösségben résztvevő és abból kimaradó országok között. A közös európai valuta helyett az európai valuták közötti viszonyt kötelező jelleggel szabályozó szolidarisztikus rendszer bevezetését javasoljuk.

4. Szomszédsági politika

A visegrádi négyek szövetsége ígéretes kezdeményezés annak érdekében, hogy a félperiféria érvényesíteni tudja érdekeit a centrumországokkal szemben, a félperiféria azonban a déli tagállamok is hozzátartoznak. A magyar kormány „érdekelvű" külpolitikája lehetetlenné teszi, hogy Európában szövetségeseket találjunk a Kárpát-medence kisebbségeinek autonómia-törekvéseihez. Ha rövid távú előnyök reményében cinkosságot vállalunk a kurdokat, az örményeket, a tibetieket, az ujgurokat, vagy éppen a kínai keresztényeket elnyomó rezsimekkel, aligha remélhetünk méltányos elbánást az európai fórumokon, amikor szót emelünk a felvidéki, kárpátaljai magyarokért, a székelyföldi autonómiáért, vagy magyar önkormányzati vezetők üldöztetése ellen. A budapesti kormány ma megpróbálja klienseivé tenni a külhoni magyar szervezeteket, és a magyar belpolitikát exportálja Erdélybe, a Délvidékre, ahelyett, hogy következetes, értékelvű külpolitikával szerezne szövetségeseket a magyar kisebbségek jogvédelméhez.

A zöldeket a helyi és nemzeti kisebbségek természetes szövetségesévé teszi elkötelezettségük a decentralizáció és a regionális autonómiák mellett. A kultúrák együttélése helyben jobban működik, mint az országos politika szintjén. Kedvezőtlen európai megítélésünk azonban jelenleg kilátástalanná teszi számunkra, hogy éljünk azokkal a jogi eszközökkel, amelyek az Európai Unióban biztosítani hivatottak a nemzetiségek jogát a saját anyanyelvi művelődéshez és az önrendelkezéshez. A magyar külpolitikában fordulatnak kell bekövetkeznie ahhoz, hogy ismét a siker reményében követelhessük ezeket a jogokat.

III. AZ ÉRTELMES EGYET-NEM-ÉRTÉS POLITIKAI KULTÚRÁJA

A szabadság, egyenlőség, testvériség hármas jelszavát egykor meghirdető felvilágosult gondolkodók ma tanácstalanul szemlélnék az általuk kezdeményezett modernizáció kései fejleményeit. Valószínűleg el sem tudták volna képzelni, hogy az információ, a vagyon és a hatalom ilyen szűk körben összpontosuljon, hogy ilyen sok ember éljen világszerte elviselhetetlen, megalázó nyomorban, kiszolgáltatva a gazdaság kérlelhetetlen „logikájának", a technológiai fegyelemnek, az élet minden területére kiterjedő állami ellenőrzésnek, személytelen apparátusoknak és elvetemült despotáknak. Ki beszél még fejlődésről? Miért kellene ezt az állapotot fenntartani?

A politikai bölcsesség napjainkban a gazdasági növekedés fenntartásáig, esetleg az előállított javak igazságos elosztásáig terjed. A globális ökológiai válság azonban éppen a termelés kényszeres fokozásának a következménye, orvossága tehát nem lehet a további növekedés. Nem is elosztási kérdés, mert ha a szűkölködők között a fogyasztói életmód fenntartásához szükséges javakat akarnánk igazságosan elosztani, az az ökoszisztémák szinte azonnali összeomlásához vezetne. Az eszközök szaporítása helyett tehát céljaink jóságát kellene felülvizsgálni, különös tekintettel döntéseink hosszabb távú hatásaira. A globális közlegelők pusztulása látványos bizonyítéka annak, hogy a saját céljaikat egymástól függetlenül követő egyének racionális döntései kollektív katasztrófához vezethetnek. A megegyezés tehát elkerülhetetlen.

De hogyan döntsenek *jól* közös céljaikról egymásra utalt emberek, akik között nincs egyetértés?

Alapelvek

1. Hatalommegosztás

Régi igazság, hogy jó döntésre és méltányos eljárásra csak akkor számíthatunk, ha a politikai testületek hatalma korlátozott, és felelősségük egyértelműen megállapítható. Hatalom csak hatalommal korlátozható, ezért kiindulópontunk a közhatalmi ágak elkülönítése és a hatalom megosztása a kormányzás szintjei között. De arra is ügyelnünk kell – Bibó István figyelmeztetésének megfelelően –, hogy a választott kormányzat (önkormányzatok) cselekvőképességét ne béníthassák meg demokratikus felhatalmazással nem rendelkező, sokszor üzleti érdekeltségek zsebéből kikandikáló technokrata apparátusok. Ezért a kormányzati hatalom birtokában a zöldek első dolga megvizsgálni, hogyan adhatják vissza annak minél nagyobb részét a kormányzottak különféle csoportjainak. Mert minél távolabb születik egy döntés az érintettektől, rendszerint annál több kárt okoz. És minél több hatáskör, minél nagyobb hatalom összpontosul egy apparátus kezében, annál bizonyosabb, hogy visszaél vele. A központosítás és a személytelen döntési mechanizmusok ellen ma a legkövetkezetesebben az ökológiai politika hívei tiltakoznak. Az ember szabadságával, az erkölcsi lény méltóságával összeférhetetlennek találják, hogy az észszerűség, a pártatlanság vagy a hatékonyság nevében személytelen automatizmusok, digitális programok gyakoroljanak hatalmat emberek felett.

2. Önrendelkezés, decentralizáció

Zöldek, demokraták, közösségelvű konzervatívok, rendszerkritikus baloldaliak és anarchisták közös meggyőződése, hogy ha az érintettek külső kényszertől mentesen és a kellő információ birtokában maguk dönthetnek, jobb, célszerűbb és emberségesebb megoldások születnek, mint ha a nevükben és a fejük felett mások intézkednek, vagy a döntéseket univerzális szabályokra és személytelen intézményekre bízzák. Minden közösség jogot formálhat arra, hogy a saját céljait maga állapítsa meg. Igazolni minden esetben az ettől való eltérést kell, amikor a helyi társadalom akaratát felülbírálják egy általánosabb elvre vagy magasabb szerveződési szintre hivatkozva (pl. az állam a helyhatóságot, egy nemzetek feletti szervezet az államot). Az önrendelkezés elve azonban nem kerülhet ellentmondásba a kölcsönös segítség elvével: a területi egyenlőtlenségek mérséklése megköveteli az állami újraelosztás mechanizmusainak fenntartását.

3. Nincs demokrácia az érintettek érdemi részvétele nélkül

A döntéshozatal folyamatába felelős és kompetens módon bekapcsolódni azonban csak aránylag kisebb közösségekben lehet, és akkor lehet, ha a résztvevők tudása, anyagi helyzete között nincs olyan kirívó különbség, amely egyeseket kiszolgáltatottá tesz másokkal szemben. Az érdemi részvétel további feltétele, hogy tájékozódhassunk a fennforgó ügyekben, és ismerjük azokat, akiket valamilyen tisztségre megválasztunk. Ezek a követelmények csak helyi szinten teljesülhetnek, ami újabb döntő érv a decentralizáció mellett. A deliberatív – mérlegelő, vitázó, az ellentétes vélemények kölcsönös figyelembevételére törekvő – demokrácia szükségképpen lokális, ami a részt-

vevők körét illeti, fókusza azonban transznacionális: alkalmas olyan szempontok és érdekek figyelembevételére is, amelyek képviselői érintettek ugyan, de nem vehetnek részt a döntéshozatalban, mint az utánunk jövők, más földrészek lakói, vagy nem-emberi lénytársaink.

4. A közmegegyezés feltételei

Az egyéni választások – indítékaikat és következményeiket tekintve – korántsem függetlenek egymástól, ezért számonkérhetők és igazolásra szorulnak. Globális egymásrautaltságunk belátása, az erőforrások szűkössége, életvitelünk és gazdálkodásunk messzemenő befolyása a jövő nemzedékek sorsára elkerülhetetlenné teszi a megegyezést a követendő célokról. A jó és a rossz kérdésében azonban rendszerint nincs egyetértés, vita van. Az eltérő érdekek és meggyőződések összehangolására, békés megegyezésre csak olyan közösségek képesek, amelyeket összetart a kölcsönös tisztelet és szolidaritás, a közjó iránti elkötelezettség, az együttműködés értelmébe vetett bizalom. Az utolsó harminc esztendő megmutatta, hogy ez nem jámbor moralisták óhaja, hanem a demokrácia alapja, az emancipáció nélkülözhetetlen feltétele, különösen egy tartós elnyomáshoz szoktatott, sokszorosan megosztott népesség körében.

5. A globális ökológiai válság kezelése változást követel tudás és politika viszonyában

A politikai döntések sokáig nem igényeltek tudományos megalapozást, a tudományos műhelyek pedig a politikától függetlenül működhettek. Ez ma már nem így van. A jó kormányzással szemben elemi követelmény lett a döntések tudományos megalapozása. Ez azonban ellentmond a politika normál

működésének: közügyekben a döntés sohasem tisztán racionális, hanem értékpreferenciáktól és erőviszonyoktól függő kompromisszum, melynek megállapítása megkerülhetetlenül politikai kérdés marad. Az ellentmondás áthidalása szerintünk nem a demokratikus intézmények korlátozását, hanem fejlesztését kívánja: a döntéshozatali eljárás átláthatóságának, nyilvánosságának és a döntések számonkérhetőségének kiterjesztését.

6. Társadalmi igazságosság

Az ökológiai politika az önkéntes szolidaritáson és kölcsönös felelősségvállaláson alapuló együttéléshez kíván kedvező feltételeket teremteni. Társadalmi igazságosságon nem az ipari társadalom által teremtett állítólagos szükségletek kielégítését értjük, sok esetben inkább azoknak a viszonyoknak a felszámolását, amelyek e szükségletekért felelősek. Ha azt az életformát akarnánk megosztani sokmilliárd szegény emberrel, amelyet ma jólétnek neveznek, ahhoz három-négy bolygó kellene. Pótolhatatlan természeti létforrásaink azonban kimerülnek: ma éppen a kitermelés fokozásának öngyilkos igyekezete vezet a nélkülözés eddig ismeretlen nemeinek elterjedéséhez. Ameddig ezzel nem nézünk szembe, érthetetlen marad a borzalom, ami a végeken zajlik: a társadalom-alatti népesség körében és az elsivatagosodó éhség-övezetekben.

A globalizáció az igazságtalanság új dimenzióit teremtette meg. Életvitelünk, gazdálkodásunk távoli földrészek lakóinak kizsákmányolásán alapul. A szegény országok gazdagjainak mesébe illő gazdagodásáért pedig a gazdag országok szegényei fizetnek nagy árat. Az élő fajokat elűztük élőhelyükről, brutális beavatkozásunk ökológiai katasztrófát okoz. Rövidlátó önzésünknek feláldoztuk a jövő nemzedékek életlehetőségeit, akik egy lakhatatlan

bolygót örökölnek tőlünk. A fajok, földrészek és nemzedékek közötti méltányosabb osztozkodásra reményeink szerint globális egymásrautaltságunk belátása fog rávezetni, az érintett közösségek tényleges önrendelkezésének helyreállítása, és a kölcsönösség elvén működő horizontális kapcsolatok elterjedése.

Célok és eszközök

I. A hatalommegosztás a jogállam biztosítéka

A demokráciában nem a pillanatnyi többség, hanem a jog uralkodik, amely korlátozza a törvényhozó mozgásterét a hosszabb távon formálódó közakarat javára. Ezért

- az alaptörvény módosításánál és az alkotmánybírák megválasztásánál megkövetelhető a mindenkori ellenzék részleges egyetértése (legalább kétharmados többség); azonban az alaptörvény és a sarkalatos törvények nem terjedhetnek ki olyan közpolitikai kérdésekre, melyek megoldására tipikusan négyévente kérnek választói felhatalmazást a kormányok, mint a birtokpolitika, az adópolitika vagy a szociálpolitika;

- a törvényhozás nem avatkozhat bele jogerős bírói ítéletek végrehajtásába. A bírói szervezetet ne parlament által választott hivatalnok felügyelje, hanem igazságszolgáltatási tanács: ebben a bírói önigazgatás, a kormány, illetve a parlament delegáltjai mellett kapjanak helyet az igazságügyi hivatásrendek, az akadémia, a jogtudományi karok és a népi ülnökök képviselői;

- az ügyészi szervezetet a kormányzat alá kell rendelni, a szakmai önállóság törvényi biztosítékaival, hogy a választópolgárok négyévente véleményt mondhassanak a büntetőpolitikáról és számonkérhessék az ügyészi szervezet esetleges mulasztásait;

- a köztársaság elnökét a nép közvetlenül válassza meg;

- az utolsó évtizedben szétzilált kormányzati struktúrát helyre kell állítani, felszámolva a kancelláriarendszert és a csúcsminisztériumokat. Jogszabály tiltsa a tárcák és feladatkörök önkényes változtatgatását;

- vissza kell térni a jogsértésekre érzékenyebb szakombudsmani rendszerhez;

- a nemzeti parkok, műemlékvédelmi, környezetvédelmi, illetve vízügyi felügyelőségek működjenek önálló szakhatóságként, a szükséges szakmai, személyi és anyagi feltételek biztosítása mellett;

- be kell tiltani a kormánypropagandát, valamint a monopolhelyzetben lévő állami, önkormányzati cégek szponzorációs és reklámtevékenységét;

- Magyarország kezdeményezzen olyan uniós irányelvet, amely világos keretek közé szorítja az internetes kommunikáció óriásait.

II. Decentralizáció

A területi, szakmai, munkahelyi, hivatásrendi és kulturális közösségek autonómiájának helyreállítására és kiszélesítésére törekednénk. Ez számos szakpolitika területén messzemenő változást jelent. Az alábbiakban csak a legfontosabbakra utalunk.

- A települési és térségi önkormányzatok törvényes jogkörének kiszélesítését kívánjuk, az önálló gazdálkodás anyagi feltételeinek biztosításával. A mai túlközpontosított közigazgatás nem alkalmas a közérdek érvényesítésére, sem a helyi közakarat feltárására.

- A feladatok és jogosítványok kerüljenek a demokratikus döntéshozatal és a bioregionális összefüggések szempontjából optimális szintre. Erősítsék „város és vidéke" között a kölcsönös egymásrautaltságon alapuló kapcsolatokat, Bibó István közigazgatási reformelképzeléseinek és Németh László tájhaza-koncepciójának szellemében.

- A szakmai szervezetek és szakszervezetek feladatkörét és jogosítványait kiterjesztenénk, képviseleti jellegüket erősítenénk, biztosítva számukra az önkéntesség, a szakmaiság és a demokratikus működés feltételeit. Az állami beavatkozás lehetőségét korlátoznánk.

III. Részvételi demokrácia

Az ökológiai demokráciában a népszuverenitás elve elsősorban a közösségek önszerveződésének formájában érvényesül. A jó kormányzás feltételének pedig az alulról felfelé építkezést, az érintettek érdemi részvételét és a döntések számonkérhetőségét tekintik.

A széthullott közösségek újjáélesztésének előfeltétele azonban, hogy az állampolgárok tapasztalják az összefogás előnyeit, és meggyőződjenek a politikai szerepvállalás értelméről.

- Ennek érdekében biztosítani kell az állampolgárok részvételét a tervezés, a jogszabályalkotás, a végrehajtás és az ellenőrzés folyamatában. Az állampolgári tanács, a részvételi tervezés és értékelés, a társadalmi auditok és más deliberatív eljárások épüljenek be a politikai döntéshozatal folyamatába.

- Az állampolgári részvételt nem pótolja a „nemzeti konzultáció". Lazítani kell a népszavazási kezdeményezések szűrőrendszerén, létre kell hozni a kötelezően népszavazási tárgyköröket, lejjebb kell szállítani a helyi népszavazások érvényességi küszöbét. Meghatározott feltételek mellett – svájci mintára – legyen lehetőség az elfogadott törvény elektronikus népszavazás útján történő megtámadására, illetve megerősítésére.

- Helyre kell állítani az állampolgári kezdeményezés lehetőségét az Alkotmánybíróságon. Az állampolgári részvétel lehetőségét biztosító elemek épüljenek be a törvény-előkészítés és -elfogadás teljes folyamatába.

- Kötelező hatásvizsgálati eljárás előzzön meg minden olyan jogszabálymódosítást vagy beruházást, amely számottevő környezeti hatással jár. A hatástanulmányt az illetékes szakhatóság rendelje meg, a költségeket a kezdeményező fizesse.

- Biztosítani kell a munkavállalók jogát az érdemi részvételre a munkahelyek irányításában, adott esetben a tulajdonos által csődbe vitt cég irányításának átvételére is. A munkás-önigazgatás pozitív szerepét az 1945 utáni újjáépítésben és 1956 forradalmában történelmi örökségünk értékes részének tekintjük.

IV. Társadalmi igazságosság

A kormányok szociálpolitikája rendszerint olyan csővégi megoldások gyűjteménye, amelyek a gazdaságpolitika visszásságait hivatottak ellensúlyozni. A mi társadalompolitikai elképzeléseinkben gazdaság- és szociálpolitika elválaszthatatlan egységet alkot. A társadalmi igazságosság érvényesítésének eszközeit ennek megfelelően nagyrészt programunk gazdaságpolitikai (1.), vidékfejlesztéssel (4.), illetve oktatáspolitikával foglalkozó (5.) fejezete tartalmazza. Meggyőződésünk, hogy az ott szereplő célok és eszközök alkalmasak arra, hogy minden munkaképes állampolgár tisztességes megélhetéshez jusson a munkája után, s hogy csökkenjen, idővel megszűnjön az esélyek igazolhatatlan egyenlőtlensége az egyes települések, régiók, nemek, foglalkozáscsoportok között. A kilátástalan szegénység ma honfitársaink milliós tömege elől zárja el a társadalmi fölemelkedés útját. Méltatlan helyzetük az egész ország számára hatalmas hátrányt jelent. Ezen akarunk, tudunk is változtatni. Egyúttal véget vetnénk a teljesítmény nélküli gazdagodásnak, a közvagyon károsítását pedig a nevén nevezzük: lopásnak, s aszerint kívánjuk büntetni.

Mivel nem szakpolitikát írunk, az alábbiakban csupán a hazai szociálpolitika néhány kritikus kérdéséhez fűzünk észrevételeket.

- A cigányság sajátos problémái csak a társadalom- és gazdaságpolitika, az oktatási rendszer egészét érintő reformok keretében oldhatók meg. A kérdést ki kell szabadítani a pártpolitikai manipulációk hálójából, és a cigányság legjobbjainak együttműködését kell megnyerni az elmérgesedett helyzet megoldásához. Növelni kell a pozitív minták vonzerejét, biztosítani kell az önsegítés és önszerveződés törekvéseinek sikerét. A tanulás lehetőségét, a

tisztességes lakhatást, a megélhetést biztosító munkajövedelmet minden cigány család számára (is) elérhetővé kell tenni, a tisztességtelen jövedelemszerzés útjait pedig el kell rekeszteni. E célok érdekében a többségi társadalom részéről semmilyen áldozat nem lehet túl nagy: a szociális katasztrófahelyzet felszámolása mindannyiunk érdeke. A beilleszkedés és felemelkedés legfőbb eszköze a fiatalok képzése és szakképzése; a halmozottan hátrányos helyzetű gyerekeknek azonban erőltetett integráció helyett megkülönböztetett figyelemre, sajátos pedagógiai módszerekre van szükségük.

- A feltétlen alapjövedelem tüneti kezelés egy torz társadalmi–gazdasági rendszer bajaira. A szegénység felszámolására alkalmatlanabb, mint a jól körülhatárolt célokat szolgáló segélyezési formák, melyektől forrásokat vonna el. Ameddig az országban rengeteg munka áll elvégzetlenül, elsősorban a kormányzat gazdasági, foglalkoztatási és képzési politikáján múlik munkanélküliség és munkaerőhiány párhuzamos jelenléte.

- Az adójóváírás típusú kedvezmények szociálpolitikai célszerűségét kétségesnek tartjuk, mert ezek elsősorban a magasabb jövedelmű családok számára kedvezőek.

- A területi egyenlőtlenségek jelentősen mérsékelhetők, ha az önkormányzatok feladatköre, jogosítványai és költségvetése egymással összhangba kerül. Felelős területi fejlesztési politikára azonban csak akkor kerülhet sor, ha ennek forrásaihoz a települési és regionális önkormányzatok kiszámítható módon juthatnak hozzá, s megszűnik függő, kiszolgáltatott helyzetük a központi kormányzattal szemben.

- A pályakezdő fiatalok legsúlyosabb gondja a lakhatás. A különféle okokból elszabadult városi ingatlanárak mellett ez csak bérlakásprogramokkal orvosolható; azonban bátorítanánk a kihasználatlan, spekulatív céllal épült vagy funkcióját vesztett épületek lakásként való hasznosítását.

IV. TERMÉSZETI LÉTFORRÁSAINK MEGŐRZÉSE ÉS A VIDÉK MEGÚJÍTÁSA

A rendszerváltozás óta a magyar vidéken és élelmiszer-gazdaságunkban mélyreható változások mentek végbe. A téeszek és állami gazdaságok által uralt szocialista nagyüzemi rendszer átalakult egy néhány ezer tőkés nagyüzem által uralt, főként szántóföldi növénytermesztésre szakosodott mezőgazdasági rendszerré. Állattenyésztésünk drasztikusan visszaesett és többségében intenzív telepekre koncentrálódott. Élelmiszeriparunk, illetve -kereskedelmünk nagyobb része külföldi kézbe került, teljesítményük csökkent. A rendszerváltozást követő évtizedekben sok százezren kényszerültek eladni földjeiket, illetve elhagyni az ágazatot. A falusi szegénység nagymértékben megnőtt, gettósodó térségek is kialakultak. A mezőgazdaság koncentrációja miatt a gazdálkodás egyre kisebb szerepet játszik a vidékiek megélhetésében. Kedvező természeti adottságainkhoz képest aránytalanul szerény mértékben járul hozzá a GDP-ben mért nemzeti jövedelemhez, az ország élelmezésében, földterületének hasznosításában játszott szerepe is messze elmarad a lehetőségektől, a természeti források jó karban tartását pedig egyáltalán nem szolgálja. Talajaink tápanyagtartalma az elmúlt fél évszázadban a tizedére csökkent. Vizeink kis hányada van csak jó állapotban. A biodiverzitás az elmúlt harminc évben drasztikusan csökkent, főként az intenzív mezőgazdaság okozta élőhelyvesztés és környezeti károk következtében.

Az előttünk álló évtized kritikus fontosságú megmaradásunk szempontjából. Ha nem hajtunk végre gyökeres fordulatot, akkor az éghajlatváltozás,

az élővilág és az emberiség fennmaradását is biztosító ökológiai rendszerek összeomlása visszafordíthatatlan szakaszba léphet. Az ország lakossága csökken, és a vidéki térségeket fokozottan sújtja az elöregedés és az elvándorlás. A fogyatkozó népesség óriási kihívás, de egyben lehetőség is arra, hogy társadalmunk ökológiai lábnyomát csökkentsük, és emberhez méltó életet biztosítsunk az ország lakói számára hosszú távon. Ehhez azonban új alapokra kell helyeznünk életvitelünket és gazdálkodásunkat.

Alapelvek

1. A természeti létforrások megőrzése és gyarapítása

Szakítani kell azzal a feltevéssel, hogy jólétünk alapja a természeti források gyorsuló ütemű kiaknázása, elfogyasztása és hulladékká alakítása. A 21. század kulcsfontosságú létforrásai a víz, a jó minőségű talaj és az élővilág gazdag változatossága. Ezek megőrzése, illetve megfelelő állapotuk helyreállítása stratégiai cél, az éghajlatváltozáshoz való alkalmazkodás szempontjából is elengedhetetlen. Csak a természetet gazdagítva gazdagodhatunk. Alkotmányunk ugyan rögzíti, hogy a környezet- és természetvédelem már elért szintje nem csökkenthető, mégis naponta látunk példát ennek az ellenkezőjére. Ennek haladéktalanul véget kell vetni. Az erőforrások igénybevétele és a környezet terhelése mérsékelhető, ha a gazdálkodásban előnyben részesítjük a természeti folyamatokhoz alkalmazkodó megoldásokat és gátat vetünk a pazarlásnak.

2. Az egyenlőtlenségek csökkentése

A rendszerváltozás óta hazánkban a társadalmi és gazdasági egyenlőtlenségek nőttek város és vidék, központ és periféria, (észak)nyugat és kelet között. Azonban város és vidék közös sorson osztozik: a vidéki szegénység, az etnikai feszültségek tűrhetetlenek és a társadalom egészét fenyegetik. A helyzet abszurditását fokozza, hogy az uniós és nemzeti forrásból finanszírozott támogatások a legtöbb esetben nem csökkentik, hanem növelik az egyenlőtlenségeket, és sokszor a környezet rombolásához is hozzájárulnak. Ennek kirívó példája a területalapú agrártámogatás, amely a csekély hozzáadott értéket termelő nagybirtoknak kedvez, és hozzájárul a vidék elnéptelenedéséhez, valamint a biodiverzitás csökkenéséhez. A Közös Agrárpolitika ma hatalmas összegekkel támogatja a fenntarthatatlan, intenzív mezőgazdasági gyakorlatot. Az államnak a helyi közösségek érdekeit kell szolgálnia és nem az óriáscégeket. Magától értetődik, de újra ki kell mondanunk: közpénzt csak a köz számára hasznos tevékenységért szabad kifizetni.

3. A helyi erőforrások szolgálják a helyi közösségek javát

Az emberiség fordulóponton áll. Olyan kihívásoknak kell megfelelnünk, amelyekkel egyetlen korábbi generáció sem találkozott. Nincsenek bevált megoldások, technológiai válaszok, amelyek a földi élet drasztikus és gyors ütemű átalakulására biztosan helyes választ adnak. A rugalmas alkalmazkodás (reziliencia) központilag nem tervezhető, legfeljebb segíthető. A kisléptékű, természetes mintákra alapozott, helyi, innovatív megoldások kulcsfontosságúak a túlélésünk szempontjából. Éppen ezért öngyilkos politika, ha a helyi közösségek önrendelkezési jogát, válaszadási képességét a közpon-

tosítással csökkentjük. Olyan szabályozásra, birtokpolitikára, támogatási rendszerekre van szükség, melyek lehetővé teszik, hogy az élet alapvető feltételeinek (főként: talaj, víz, biodiverzitás) megőrzését, gyarapítását és hasznosítását a helyi közösségek irányítsák. Ez a helyi önrendelkezés alapja, a jó kormányzásé pedig az önrendelkezésükben nem gátolt közösségek szubszidiáris együttműködése.

Célok és eszközök

Olyan fejlesztésekre van szükség, amelyek a vidéki térségekben is tisztes megélhetést, a városival összemérhető életszínvonalat biztosítanak, de ezért nem áldozzák fel a vidéki életforma sajátosságait, kulturális és természeti értékeit. A vidékgazdaság fenntartható fejlesztése

- a többfunkciós agrárium szemléletéből kiindulva egyforma súlyt helyez a mezőgazdaság termelési, társadalmi és környezetmegőrző szerepére;

- sokszínű vidékgazdaságot épít, mely a kis- és közepes méretű birtokok együttműködésén alapuló, versenyképes egységek fejlesztésére törekszik, egyúttal növeli a nagybirtok környezeti és szociális felelősségvállalását;

- a helyi gazdaság fejlesztését helyezi előtérbe a globális rendszerekbe való betagozódással szemben;

- ösztönzi a fiatalok vidéki életkezdését és letelepedését;

- támogatja a közösségek önrendelkezését és innovatív kezdeményezéseit.

I. Fenntartható tájhasználat, agrár-környezetgazdálkodás, erdőgazdálkodás

Magyarország egésze kultúrtáj, így tájaink épsége nagyrészt az emberi tevékenységtől függ. Az ország teljes területének csaknem felén intenzív szántóművelés folyik, amely nagyban felelős vizeink szennyezéséért, talajaink pusztulásáért és a biodiverzitás csökkenéséért. A jövőben csak olyan művelési formákat lenne szabad közpénzből támogatni, melyek a természeti létforrásokat megőrzik, illetve gyarapítják. Ezt az elvet a Közös Agrárpolitika következő finanszírozási ciklusában szigorúan érvényesíteni kell, nemcsak a második pilléres vidékfejlesztési támogatásoknál, hanem a területalapú közvetlen kifizetéseknél is. Kiemelt figyelmet kell biztosítani a Natura 2000 besorolású, illetve védett területek kezelésének finanszírozására és ökológiai állapotuk javítására.

A méhek, beporzók pusztulásáért felelős vegyszerek betiltását a magyar államnak nem akadályoznia, hanem aktívan kezdeményeznie kellene. Támogatni kell a gazdálkodókat abban, hogy a legveszélyesebb szereket környezetkímélő megoldásokkal váltsák ki. Az egy tagban művelt szántóterületek nagyságát korlátozni kell. A parcellák közötti élőhelyek létrehozása, a táj tagolása a gazdálkodóknak nem feltétlenül veszteség: az itt megtelepedő beporzók, apróvadak és a mikroklíma javítása a gazdálkodás eredményességéhez is hozzájárulhatnak.

Az állandó fedést biztosító mélymulcsos, illetve talajregeneráló gazdálkodás alkalmazását általános gyakorlattá kell tenni gazdasági ösztönzőkkel, oktatással, képzéssel, szemléletformálással. Az ökológiai gazdálkodás terjedését segí-

tené a célzott támogatás, a termékek feldolgozottsági szintjének növelése és piacra jutásuk könnyítése.

Ma az állatkínzást büntetik, míg az intenzív állattartást támogatják, pedig a kettő közötti határvonal néha igen keskeny. Az állattartásban növelni kell az extenzív módszerek arányát, ami nemcsak az állatok humánus tartása miatt lenne fontos, de a gyepek karbantartásához, a földek szerves trágyával való ellátásához is hozzájárulna.

Erdeink ökológiai állapotának javítása érdekében a legfontosabb a tarvágásos véghasználat módszerének kivezetése lenne. Ez az alacsony élőmunka-igényű technológia az erdőket jelentősen károsítja. Az erdőgazdálkodás fejlesztésénél a munkahelyeket teremtő szálaló erdőgazdálkodásra kellene áttérni, és a különösen értékes területeken fel kellene hagyni a fakitermeléssel. Az erdők ökológiai szolgáltatásai, többek között a karbon-elnyelés, a biodiverzitás megőrzése, vízmegtartás, talajvédelem, levegőtisztaság-védelem, rekreációs lehetőség legalább olyan fontosak a társadalom számára, mint a faanyag. Ezt a gazdálkodás szabályozásában és a finanszírozás terén is kifejezésre kell juttatni.

II. Földbirtok-politika

Az elmúlt harminc évben lezajlott földkoncentráció nemcsak spontán folyamatok eredménye, hanem a politikai beavatkozás is gyorsította: a kárpótlás, a jogi és támogatási keretek alakítása, az állami földek bérbeadása, privatizációja. Sok százezren hagytak fel a gazdálkodással, ezért az évtizedekkel korábbi állapothoz visszatérni többé nem lehet, nem is volna célszerű. Határozott politikai beavatkozásra van szükség ugyanakkor annak érde-

kében, hogy a helybeliek és azok a fiatalok, akik vidéken szeretnének fenntartható gazdálkodást folytatni, földhöz juthassanak. A nagybirtok versenyelőnyét csökkenteni kell. Terjeszkedése visszaszorítható a családok, céghálózatok által üzemeltetett földbirtokok egybeszámított méretének, a lehívható támogatások felső korlátjának szabályozásával, a birtokjogi kiskapuk bezárásával.

III. Vízvisszatartó vízgazdálkodás

Hazánkban a klímaváltozás legsúlyosabb következménye az időjárási szélsőségek gyakoriságának már ma is tapasztalható növekedése. Egyre több és hosszabb aszályra, hőhullámra számíthatunk, súlyosabbá válik a vegetációs időszakban jelentkező csapadékhiány. Eddig még nem látott, extrém árhullámok is bekövetkezhetnek. A szélsőségek elleni védekezés a csapadék beszivárgását segítő talajművelési eljárások elterjesztése mellett elsősorban a vízgazdálkodásra hárul. Magyarország vízmérlege negatív: több víz folyik ki az országból, mint amennyi folyóinkon érkezik. Ezen nem segítenek az egyre mélyebbre fúrt kutak, sem az öntözésfejlesztés – éppen ellenkezőleg: vízkészleteink kiapasztását gyorsítják.

Sürgősen szakítani kellene az ár- és belvizek gyors levezetését szolgáló vízkormányzási módszerekkel. A belvizek elvezetését a mezőgazdasági területeken fokozatosan meg kell szüntetni: az így visszamaradó víz ellensúlyozhatná a csapadékhiányt. Több teret kell biztosítani a folyóknak: a mentett oldali mélyárterek bevonása az árvízvédelembe (különösen a Tisza mentén) olcsó és környezetkímélő természetes megoldás. Az ilyen területek rendszeres elárasztása a biodiverzitást is gyarapítaná, a mikroklíma javításával pedig az öntözés iránti igényt csökkentheti. A gazdálkodókat érdekeltté kell tenni

abban, hogy a vizet területeiken visszatartsák: az e célnak megfelelő haszonvételi módokat támogatni kell. A víz megtartására alkalmas, gyengébb minőségű földeket nem észszerű szántóként művelni, az ilyen térségek számára kiutat jelenthet az áttérés az ártéri, mozaikos tájgazdálkodásra, amennyiben ehhez megfelelő szabályozásra és finanszírozásra számíthatnak.

IV. Élelem-önrendelkezés

Az agrártermékek olcsó behozataláért tűrhetetlenül nagy árat fizetünk: az olcsó, silány minőségű tömegterméket világszerte hatalmas monokultúrák, agyonkemizált és -motorizált nagyüzemek állítják elő, ami katasztrofális hatással van a biológiai sokféleségre, a talaj minőségére – és a földből élők anyagi helyzetére. Az ágazatban elérhető jövedelem mindenütt a legszegényebb országok bérszínvonalához igazodik. Magyarország természeti adottságai maradéktalanul alkalmasak az élelem-önrendelkezés megvalósítására (ami természetesen nem azt jelenti, hogy semmit ne hozzunk be külföldről).

A vegyszermentes, friss, ízletes hazai termék iránti növekvő kereslet, valamint a világjárványok fenyegetése kedvező feltételeket teremt az utolsó harminc esztendőben leépült hazai agrárium újjáélesztéséhez. Ehhez meg kell erősíteni élelmiszer-feldolgozó iparunkat és ezen belül a hazai tulajdonú vállalkozásokat. Az állami segítségnek nem a gyenge tömegterméket előállító nagyüzemek támogatására kellene koncentrálnia, hanem azokra a jó minőségű, helyi termékeket előállító kisebb szereplőkre, amelyek jelenleg réspiacokon küzdenek. Ezek megfelelő jogi és támogatáspolitikai keretrendszer mellett, hasonló vállalkozásokkal, termelőkkel együttműködve akár a nagyobb piacokon is versenyképesek lehetnek. Piacra jutásukat könnyítenék a Rövid Ellátási Láncok, melyek termelő és fogyasztó között a legrövidebb

utat keresik. A közösség által támogatott mezőgazdaság, a bevásárlóközösségek örvendetes hazai terjedése azt mutatja, hogy az ilyen megoldások vonzóak és fejlődőképesek. A járvánnyal kapcsolatos korlátozások élesen rávilágítottak, hogy ezek a kezdeményezések a globális kereskedelem alternatívái, a rugalmas helyi alkalmazkodás eszközei lehetnek.

V. Közösségi kezdeményezések, szövetkezés, szociális gazdaságfejlesztés

A gazdaságfejlesztésben előnyben részesítenénk az olyan kezdeményezéseket, amelyek a helyi közösségekbe ágyazódnak, nem kizárólagos céljuk a növekedés, és társadalmi, valamint környezeti szempontból felelős magatartást tanúsítanak. A kisebb vállalkozásokat az együttműködés tehetné sikeressé, azonban az együttműködés kultúráját súlyosan erodálta az erőszakos téeszesítés, a morális válság, végül az állam közösségellenes, a nagytőkét segítő beavatkozásai. Fordulatra van szükség e téren is. Az alulról kezdeményezett, helyi adottságok fenntartható hasznosítására alapozott gazdaságfejlesztés jó eszköze a Közös Agrárpolitikán belül a LEADER program, amelynek a jövőben komolyabb szerepet szánnánk. Egyidejűleg állami támogatásban részesítenénk a szereplők egyenrangú társulásán alapuló együttműködési formákat, hogy ezek léphessenek a kisebb szereplőket maguk alá gyűrő integrációk helyébe.

Az informális kezdeményezések sokat segíthetnek város és vidék kapcsolatának javításában és a vidék megújulásában. Jóllehet a vidéki térségekből ma még inkább elköltöznek a fiatalok, megfigyelhető, hogy egyes városiak viszont inkább vidéken kezdenének új életet. A Gyüttment vagy a Permakul-

túra mozgalmak, agroökológiai kezdeményezések fontos szerepet játszhatnak a vidék megújulásában, újranépesítésében.

A vidéki munkanélküliséget a politika jelenleg elsősorban a közmunka intézményesítésével próbálja kezelni. Akadnak ügyes polgármesterek, akik ezt az eszközt a falu felvirágoztatásának szolgálatába tudták állítani, de gyakran csupán arra szolgálnak, hogy a tanulatlan embereket hosszú távú kiszolgáltatottságban tartsák. Ahhoz, hogy változtatni tudjunk a falusi szegény népesség helyzetén, nem elég (látszat)tevékenységet biztosítani számukra, hanem a szociális gazdaságfejlesztés eszközeivel kellene őket (újra) képessé tenni az alkotómunkára és az együttműködésre. Ilyen megoldásokat központilag elrendelni nem lehet, de a mindenkori kormány segítheti és népszerűsítheti az olyan követésre méltó, újszerű kezdeményezéseket, mint amilyeneket az önkormányzatok által indított gazdaságok vagy a szociális farmok valósítottak meg a hátrányos helyzetű emberek mezőgazdasági foglalkoztatása terén.

V. MILYEN LESZ A JÖVŐ?

Olyan lesz, amilyen a ma iskolája. Az oktatásügy ezért nem a szakpolitikák egyike, hanem egy politikai program életrevalóságának a próbája. A magyar közoktatás színvonala ma egészében véve jobban elmarad a kor követelményeitől, mint egy fél évszázaddal ezelőtt. A rendszer részben megőrizte, részben újra előállította sokat kárhoztatott vonásait: az agyonközpontosított szervezet túlterhelt és alulfizetett, feladatukra csak részben felkészített pedagógusokat kényszerít arra, hogy tudnivalók túlméretezett tömegét próbálják átadni olyan tanulóknak, akiknek fejlesztésére, motiválására, felzárkóztatására, szocializálására és tehetségük gondozására az iskolában jelenleg sem idő, sem hely, sem megfelelő módszerek nem állnak rendelkezésre. A magyarok következő nemzedéke így a mostaninál tudatlanabb, szegényebb, együttműködésre alkalmatlanabb lesz.

Alapelvek

1. Miért járunk iskolába?

Az iskolában a fiatalok felkészítése zajlik jövendő életükre, de nemcsak készülnek ott, hanem élnek is; életük meghatározó részét töltik e falak között, s ottani beilleszkedésük döntő hatással lesz önismeretük, önértékelésük alakulására. Az intézményrendszer feladata képességeik kibontakoztatása, érdeklődésük felkeltése a tudnivalók iránt, és olyan készségek fejlesztése, melyek nélkülözhetetlenek az önálló tájékozódáshoz, a sikeres helytálláshoz és a harmonikus együttéléshez. A kultúra átadása és megújítása döntő mértékben a közoktatási intézményekben zajlik, minősége a tanár–diák kapcso-

laton múlik, és megkívánja a részvételt az iskolai közösség életében. Mindezt nem pótolhatja az informatikai rendszerek révén elérhető tudás, sem a kulturális minták egyéni elsajátítása. Mostani iskolarendszerünkben azonban nincs lehetőség ilyen személy- és problémaközpontú, gyakorlatorientált pedagógiai munkára, közösségépítésre.

2. Mit kellene megtanulni?

A legnagyobb baj még csak nem is a tanszabadság teljes hiánya, az oktatásszervezés bürokratikus kötöttségei és a központilag előírt – teljesíthetetlen és az életkori sajátosságokkal mit sem törődő – tananyag, hanem a tanterv értelmét illető, egyre növekvő tanácstalanság. Kétszáz évvel ezelőtt, amikor a modern iskolarendszer alapjait lefektették, szükségesnek és lehetségesnek tűnt, hogy ott a fiatalok a korszerű műveltség valamennyi területén megbízható, azaz a tudományok mindenkori állásának megfelelő ismereteket szerezzenek. Azóta ez a helyzet gyökeresen megváltozott. A civilizációnk fenntartásához nélkülözhetetlen tudományos tudás mennyisége és bonyolultsága kizárja, hogy annak alapjait bárki egészében elsajátítsa. A közoktatás fő feladata többé nem a felgyülemlett irdatlan tudástömeg átzsilipelése volna a befogadására képtelen serdülő agyakba, hanem a tudásszomj felkeltése, kreativitásuk bátorítása, a tanuláshoz és önálló véleményformáláshoz nélkülözhetetlen készségek és képességek, alapvető műveltségelemek elsajátítása.

3. Min múlik egy oktatási reform sikere?

A pedagógusokon. Érdekes, hogy ezzel a nyilvánvaló ténnyel eddig egyetlen oktatási reform sem vetett számot a rendszerváltozás óta. Az iskolarendszer ott működik jól, ahol a legjobb egyetemek tehetséges diákjai a legnagyobb

számban választják a pedagógus hivatást. Magyarországon ennek az ellenkezője történik. A rossz munkakörülmények, a megalázóan alacsony bérek és a túlterheltség az újakat elriasztja, a régieket elüldözi a pályáról. Ami pedig a reformokat illeti, azokat eleve kudarcra ítéli, ha előkészítésük, tervezésük és végrehajtásuk nem a pedagógustársadalom részvételével és egyetértésével történik. Ezért a központilag levezényelt, kampányszerű reformokkal szemben előnyben részesítenénk az iskolák és fejlesztő műhelyek decentralizált támogatását.

Célok és eszközök

I. A pedagógusképzés és -továbbképzés középpontjába a változó pedagógusszerepre való felkészítés kerüljön. A jövő tanítóinak, tanárainak fő feladata a tudás „átadása" helyett egyre inkább a tanulási környezet megszervezése lesz, az egyéni–csoportos–közösségi tanulási folyamat segítése, mentorálása. A „kicsinyített tudomány" jellegű tantárgyak tanítása mellett és helyett a valóságos helyzetekben való komplex tanulás pedagógiájára kell felkészíteni a pedagógusjelölteket. A pedagógusoknak tudniuk kell kezelni azokat a kihívásokat, amelyekkel az ökológiai válság, a globális és helyi társadalmi konfliktusok, a kommunikációs környezet viharos átalakulása szembesíti az iskolát. Ezek a változások – a tanulás-tanítás folyamatát érintő változásokat is beleértve – ma kevésbé láthatóak előre, mint valaha, ezért is van szükség nyitottabb szemléletű képzésre.

II. A tantestületek és iskolaigazgatók kapjanak több önállóságot az oktatásszervezés, tantervkészítés, a taneszközök, valamint a munkatársak, illetve intézményvezetők megválasztásában.

III. Az oktatásirányítás intézményrendszerének decentralizálása teremtsen lehetőséget arra, hogy a pedagógusok, a munkájuk szakmai felügyeletét ellátó szakigazgatás, a szülők és az érintett települési önkormányzatok, ki-ki a maga illetékességi körén belül, de egyenrangú partnerekként vehessenek részt a döntéshozatalban.

IV. A pedagógusok munkáját támogató szakemberek (fejlesztő- és gyógypedagógus, szociálpedagógus, pszichológus, logopédus, szabadidő-szervező, pedagógiai asszisztens) legyenek folyamatosan elérhetők minden intézményben, közreműködésük legyen szerves része a tanulás-nevelés folyamatának.

V. A pedagógusok bérének fokozatos és kiszámítható növelését differenciáltan kell végrehajtani, a valóságos munkaterheknek megfelelően, a kiválóság, illetve a munkakörülmények nehézségének figyelembevételével. A jogszabály a kötelező kontaktóraszámnak ne az alsó, hanem a felső határát állapítsa meg, a jelenlegi minimumnál alacsonyabban.

VI. A sikeres tanító-nevelő munka előfeltétele, hogy a családok és az iskola között jó együttműködés alakuljon ki, hogy a gyerekek szeressenek iskolába járni, és ott tartalmasan töltsék idejüket. A korszerű pedagógiai módszerek és a kreatív, rugalmas tanulásszervezés ezt a célt szolgálja. Azonban a személy- és problémaközpontú, gyakorlatorientált, interaktív és kooperatív, a tanulók egyéni képességei és hajlamai szerint differenciáló pedagógia lényegesen több időt igényel, mint a tudás „átadásának" frontális módszerei. Ezért növelni igyekeznénk az iskola vonzáskörében töltött időt, ezen belül azonban a kötelező tanórák számát csökkentenénk, míg a szabadon választható, a

tanulók kreativitására építő tudományos, művészeti, műszaki, sport- és gazdálkodási tevékenységek választékát jelentősen bővítenénk. A személyi és tárgyi feltételek ehhez az intézmények összefogásával, térségi szinten biztosíthatók, egyúttal feltételezik a jó együttműködést az iskolarendszeren kívüli társintézményekkel is (pl. önkormányzatok, sportegyesületek, kulturális szervezetek). Pedagógiai szempontból és a települések fejlődése szempontjából is kívánatos, hogy a tanulók lakóhelyükhöz a lehető legközelebb jussanak alapfokú oktatáshoz. Az iskola az egyik legfontosabb közösségszervező tényező, és viszont: nehéz elképzelni jól működő iskolát eleven társadalmi kapcsolatok, közösségi támogatás nélkül.

VII. A tananyag csökkentése vagy növelése helyett annak radikális újragondolására volna szükség, tekintettel korunk kulturális változásaira és az iskola megváltozott szerepére. A Nemzeti Alaptanterv elsősorban oktatási-nevelési irányelveket fogalmazzon meg, a tartalmi követelmények szorítkozzanak a minden diáktól elvárt közös minimumra. A helyi tantervek elkészítését az oktatásirányítás mintatantervek és képzési „csomagok" terjesztésével támogassa. Egy új Nemzeti Alaptanterv elkészítését előzze meg többéves, elmélyült szakmai–tudományos kutatómunka; ez támaszkodjon a pedagógusok tapasztalataira, és a legkiválóbb pedagógusok vegyenek benne részt. Az iskolarendszert meg kell kímélni a voluntarista rögtönzésektől: csak megfelelően előkészített és fokozatosan bevezetett reformok lehetnek sikeresek. Álljanak a pedagógusok rendelkezésére feladatbankok, ahol az új tanulási környezetnek megfelelő, problémaközpontú, projektalapú munkát segítő anyagok elérhetők, illetve lektorálva megoszthatók. Szűnjön meg a tananyagot ma jellemző kettősség, melynek jegyében az elemi létforrásainkat fenyegető veszélyek bemutatása a természettudományokra hárul, miközben a

romlás okai a humán tárgyak tananyagában változatlanul a haladás és jólét vívmányai gyanánt szerepelnek.

VIII. Az állami tankönyv-monopólium kártékony és felesleges. Az oktatásirányítás szerepköre ezen a téren is elsősorban a minőség biztosítása legyen, a tankönyvek engedélyezése, a kutatómunka és a kínálat megújításának támogatása. Számolni kell azzal is, hogy a tankönyv ma már csak egyike a könnyen elérhető információforrásoknak.

IX. Az oktató-nevelő tevékenység megszervezésének jogával egyaránt élhetnek önkormányzatok, alapítványok, egyházak, illetve magánúton szervezett tanulócsoportok. Amennyiben a törvényes követelményeknek megfelelnek, ezek részesüljenek egyenlő támogatásban. Azokon a településeken, ahol csak egy iskola működik, a fenntartó jellegétől függetlenül érvényesüljön a világnézeti semlegesség elve.

X. A költségvetési támogatást élvező intézmények lehetőleg egységes beiskolázási elvek szerint működjenek. A különböző képességű és helyzetű gyermekek számára – minden szempontot figyelembe véve – előnyösebb, ha együtt nevelkednek. Jelenleg azonban a leszakadó csoportok gyermekeinek egy része olyan súlyos hátrányokkal érkezik az iskolába, hogy az ebből származó kulturális különbségeket a szülők gyermekeik számára elviselhetetlennek tartják, a pedagógusok pedig képtelenek kezelni. Csakhogy a lemaradókat nem kis részben azok az életidegen követelmények teszik lemaradókká, melyeket a rendszer támaszt velük szemben. Egységes tantervvel, differenciálatlan pedagógiai módszerekkel a kulturális szakadék áthidalhatatlan, de nem is várható, hogy azt az iskola egymagában kezelje. Ehhez a halmo-

zottan hátrányos helyzetű családoknak sokoldalú segítségre volna szükségük. Adminisztratív eszközökkel a spontán szegregáció nem számolható fel, de már rövid távon is mérsékelhető lenne, ha a hátrányos helyzetű gyermekeket fogadó intézményekbe irányulna a legtöbb szakmai és anyagi támogatás. A jelenlegi helyzet ennek, sajnos, éppen a fordítottja.

Szóljatok hozzá!

S most, hogy elkészült, mégis mit kezdjünk programunkkal, tette fel egyik társunk a zavarbaejtő kérdést. Miért készít politikai programot, aki nem rendelkezik a megvalósításához kellő hatalommal, kérdezheti bárki. A hatalom azonban a demokráciában *felhatalmazást* jelent, s követelhet-e magának az ökológiai politika ilyen felhatalmazást, ameddig nem tisztázza, hogy azt pontosan mire kéri?

Nem vagyunk naivak, tudjuk, hogy a pártok manapság nem elvek körül szerveződnek. A vélt többség vágyaira, félelmeire és sérelmeire építik hatalomszerző stratégiájukat, a tömegmédiumok virtuális világában ez hoz sikert. Eközben azonban a lakhatatlanná váló városok és élhetetlen falvak lakóit járvány, aszály, a föld színéről örökre eltűnő fajok, romló életminőség, lezüllő közszolgáltatások emlékeztetik a szomorú valóságra, hogy 2021-et írunk, s olyan országban élünk, melynek vezetői még a kérdéseket sem értik, melyekre a kor választ követel. Nincs más esélyünk, mint hogy megpróbáljuk felhívni a gondolkodó emberek figyelmét ezekre a kérdésekre, s legjobb tudásunk szerint választ kínálunk rájuk.

Lássunk tehát munkához!

Vitára, baráti eszmecserére hívjuk azokat, akik szerint *nem ez* az ökológiai politika útja – hátha tanulhatunk egymástól!

S hívjuk azokat, akik szándékainkkal egyetértenek, segítsenek utat-módot találni elképzeléseink megvalósítására az oktatásban, az önkormányzatok munkájában, kisközösségekben, tájgazdálkodásban, segítsenek enyhíteni egy

több-mint-emberi világ szenvedéseit. Jusson eszükbe minden zöldek és polgári engedetlenek atyja, Henry David Thoreau figyelmeztetése: egy erényes emberre az erény kilencszázkilencvenkilenc támogatója esik. Ne helyeseljék tehát jobb sorsra érdemes igyekezetünket, hanem vegyenek részt benne!

Akkor még az is kiderülhet, hogy máris mi vagyunk többségben.

Készült 2020-ban, a Karátson Gábor Kör ökopolitikai szemináriumán.

Szerkesztette: Lányi András

Társszerzők: Kajner Péter, Schiffer András, Tallár Ferenc,

továbbá D'Elia Viktor, Domaniczky Orsolya, Gonda Bence, Kabdebó Noémi, Lotz Dániel, Lukács Bence, Michels Ambrus, Nagy Károly András, Pauló Gergely, Pribéli Levente, Révai Mátyás és Tuba Máté.

Az 5. fejezet végső formáját Gloviczki Zoltán, Gyarmathy Éva, Ikotity István, Jakab György, Kerényi Mária és Victor András segítségével nyerte el.

A borítótervet és a tördelést Domaniczky Tivadar készítette.

Felelős kiadó a Karátson Gábor Kör
www.okopolitika.hu

Készült a Pantopress Nyomdában, újrahasznosított papírra.

ISBN: 978-615-01-1258-9

A világ mostani rendje nem azért fenntarthatatlan,
mert a természet eltartóképességének korlátaiba ütközik,
hanem azért ütközik természeti korlátokba, mert fenntarthatatlan.

Az ökológiai politika célja a felszabadulás
a technológiai-gazdasági kényszerintézmények zsarnoksága alól.

KARÁTSON
GÁBOR KÖR
www.okopolitika.hu